

Kirkeminister Vilhelm Fibiger

af Liselotte Malmgart

Indledning

Vilhelm Fibiger blev født 11.2.1886 i Thy, i Snedsted sogn lidt syd for Thisted som søn af en lærer. Egentlig ville han gerne selv have studeret, men en onkels indflydelse ændrede hans fremtid. Onklen, kaldet 'Kongen af Thy' og politisk aktiv Højre-mand, var ungkarl og ønskede, at nevøen skulle vælge landbruget med henblik på at overtage hans gård 'Øland' i Haring. Derfor blev Fibiger efter præliminæreksamen i 1901 landvæsenselev på 'Øland' og efter et ophold på Malling landbrugsskole i 1904 forvalter af gården, som han overtog i 1909. Samme år giftede han sig og blev snart en aktiv mand på egnen og i Indre Mission, som kom til at præge resten af hans liv stærkt. I 1916 kom Fibiger i menighedsrådet, hvor han sad helt frem til 1946, og i perioden 1917-21 sad han i sognerådet på en upolitisk liste. En tid var han også formand for landmandsforeningen i Thisted Amt.

I 1918 afslog Fibiger at lade sig opstille til folketinget, men lod sig overtale i 1920. Det skyldtes den kirkepolitiske debat, der fulgte efter Arboe-Rasmussen sagen. Kirkeligt Landsforbund appellerede rundt i landet, bl.a. ved møder i missionshusene, om at få opstillet folk med en traditionel kirkelig indstilling til Rigsdagen, så de kunne modvirke den verdsliggørelse af folkekirken, som man frygtede ville blive resultatet af den socialdemokratiske-radikale kirkepolitik. Derfor lod Fibiger sig påvirke til at stille op for de konservative og blev uventet valgt til folketinget ved valget i april 1920, skønt han var nr.2 på opstillingslisten. En af de første store politiske oplevelser blev genforeningen med Sønderjylland på Dybbøl i juli 1920. Efter Genforeningen blev der senere på året igen afholdt valg. Her blev den unge konservative John Christmas Møller valgt; han fik stor betydning for Fibigers politiske liv som politisk rådgiver og samarbejdspartner. Modsat blev Fibiger en trofast støtte for Christmas Møller, både internt i folketingsgruppen og partiet og senere under besættelsen.

Fibigers politiske områder blev landbrugs- og kirkepolitik. Således var han som landbrugspolitisk ordfører en af initiativtagerne til de konservatives landbrugsforlig med regeringen udenom Venstre i oktober 1931, og kom til at sidde i den landbokommision, der blev nedsat samme år for at lette virkningerne af 1930'ernes landbrugskrise. Han var også medlem af statens jordlovsudvalg 1931-40.

Fibiger fik hurtigt en plads i bestyrelsen for den konservative folketingsgruppe og blev i 1929 næstformand for gruppen. I juni 1939 blev han formand for partiorganisationen. Baggrunden for dette var afstemningen om en ny grundlov i maj 1939, bl.a. med en reform af tokammerssystemet. Kort før valget havde Christmas Møller erklæret, at en tabt afstemning ville få konsekvenser for hans rolle som partileder. Resultatet blev et knebent nej; kun 44,46% af vælgerne stemte ja mod de krævede 45%. Derfor trak Christmas Møller sig fra sine tillidsposter i partiet, som blev delt mellem Henning Hasle, Halfdan Hendriksen og Fibiger; alle tre blev senere ministre i besættelsestiden. Christmas Møller forsøgte dog til en vis grad at 'fjernstyre' partiet ved et fortsat tæt samarbejde med Fibiger, som rådførte sig med ham. Det fremgår bl.a. af Christmas Møllers dagbøger fra besættelsestiden. Fibiger havde også begrundet sit ja til formandsposten med, at det drejede sig om at føre Christmas Møllers politiske linie videre.

Da landet blev besat 9.4.1940, blev den siddende socialdemokratiske-radikale regering udvidet med tre konsultative ministre fra henh. de konservative og Venstre. Fibiger fik en af de konservative ministerposter. Ved regeringsomdannelsen i juli 1940 overtog han posten som kirkeminister, som han beholdte frem til november 1942. I befrielsesregeringen fra 4.5. til 30.10.1945 blev han minister for handel, industri og søfart, skønt det var et område, han ikke vidste noget om. Fibiger var da også hovedsageligt blevet valgt til posten, fordi den bedst kvalificerede, den konservative Halfdan Hendriksen, der havde haft posten i de første besættelsesår, ikke var velset i regeringssammenhænge, fordi han havde været minister i Scavenius-regeringen.

Der er ingen tvivl om, at tiden under besættelsen og tiden som kirkeminister blev Fibigers personlige højdepunkt i det politiske liv, bl.a. fordi han her fik lejlighed til at beskæftige sig med det område, der lå hans hjerte nærmest. Det fremgår også af hans foredrag om »oplevelser i besættelsestiden«, som derfor ikke skal beskrives nærmere her. Fibiger forblev på posten som partiformand indtil 1948 og i folketinget indtil 1957.

Udover befrielsesdagen betegnede Fibiger senere den 30. august 1945 som et af sit livs største øjeblikke. Det var den dag Christmas Møller blev genoptaget i Det Konservative Folkeparti, som havde været tvunget til at ekskludere ham, da han flygtede til England. »I det politiske Liv har ingen betydet saa meget for mig som Christmas Møller... han har vel nok præget min politiske Udvikling i højere Grad end nogen anden«, (citater fra Jerrild's interview med Fibiger fra 1942, s.107).

Ifølge historikeren Tage Kaarsted lå Fibigers største politiske indfly-

delse og indsats nok også i samarbejdet med Christmas Møller. Han blev partilederens forbindelsesled til de af de konservative kernevælgerne, som kom fra Indre Mission og det selvstændige landbrug. Desuden var han med til at sikre partiet mange stemmer i Thy, som ellers ville være gået til Venstre.

Sideløbende med sit politiske arbejde formåede Fibiger at varetage et stort bestyrelsesarbejde i adskillige kirkelige institutioner og organisationer. Han var medlem af bestyrelsen for Blå Kors, Skt. Lukas Stiftelsen, Herregårdsmissionen, Santalmissionen og Dansk Kirke i Udlandet. To af de betydeligste opgaver blev formandsposterne for De Samvirkende Menighedsplejer (1944-62) og for den store institution Kolonien Filadelfia (1948-69). Beretningen om Fibigers oplevelse af besættelsestiden stammer fra sidstnævnte sammenhæng, idet det er et foredrag, han holdt i november 1961 for eleverne ved Kolonien Filadelfias Diakon-skole.

Den holdning til samarbejde og sammenhold, som Fibiger giver udtryk for i dette foredrag, er karakteristisk for ham. Han opfattede besættelsen som en anledning til, at folk kunne lære værdien af nationalt sammenhold på tværs af de partipolitiske skel. Desuden håbede han på, at »Nederlagets Dage« også ville medføre en besindelse på de kristne værdier. Politisk set gik han varmt ind for, at de konservative skulle samarbejde med Venstre, og senere så han frem til etableringen af det europæiske samarbejde i Fællesmarkedet.

Vilhelm Fibiger døde i marts 1978, 92 år gammel.

Oplevelser i besættelsestiden

Foredrag af fhv. kirkeminister Vilhelm Fibiger (1886-1978), holdt på Kolonien Filadelfias Diakon-skole ved en elevaften for diakonelever og elever på sygeplejeforskolen den 17. november 1961.

Gengivet så vidt muligt ordret efter båndoptagelse. Foredraget er optaget på bånd af lærer ved diakon-skolen Svend Hagelskær Lauritsen og afskrevet af (nu afdøde) sekretær frk. Paludan. Fibiger var i perioden 1948-1969 formand for Kolonien Filadelfias bestyrelse.

Foredraget er redigeret sprogligt for at lette læsningen, dog uden helt at fjerne det mundtlige præg. Desuden er enkelte længere afsnit udeladt, dette er markeret med [...].

Når jeg i aften her skulle fortælle lidt om oplevelser eller hvad der skete, mens jeg var folketingsmand i besættelsestiden, så vil jeg gerne gøre det. Det var jo en stor tid og en vanskelig tid. Når jeg siger stor, så var

Vilhelm Fibiger (1886-1978) var formand for Kolonien Filadelfias bestyrelse 1948-69 og ses her på talerstolen ved en hospitalsudvidelse i 1959. Fibigers foredrag om oplevelser i besættelsestiden blev holdt i 1961 i diakonhjemmets dagligstue. Fotografi fra Kolonien Filadelfias Museum.

det en stor tid i virkeligheden, fordi i den periode kom det danske folk hinanden så nær som måske ingen tid tidligere. Al forskel, politik og alt det, det var væk. Der var kun dette ene, vi var danske og vi ville gøre alt det, vi kunne, for at blive frie igen.

Den 1. september 1939 gik Hitler ind i Tjecoslovakiet. [...]

Hitler havde opelsket en kampvilje og en erobningsvilje i hele det tyske folk ved suggestion, kan jeg vel sige, ved alle de mægtige taler han holdt. Han begyndte med ungdommen, for at de skulle oplæres til krigsfolk næsten alle sammen for at han kunne stå som den store erobrer, og helst ville erobre hele verden. Han begyndte med at gå ind i Tjecoslovakiet, den 1. september, og kaste de første bomber der på en autostrada, som lige var blevet lavet, forresten af danske ingeniører, en forbindelsesvej fra Tjecoslovakiet og udad. Hitler var klar over, at den måtte først ødelægges, sådan at de ikke kunne komme i forbindelse med andre. Der gik han så ind og det varede kun nogle dage, så var Tjecoslovakiet taget. Nogle dage derefter gik han ind i Polen.

Så begyndte man fra de andre stormagters side, fra England, Frankrig at se på, at hvis det blev ved, så kunne det jo ikke vare længe, inden han tog det hele. Så erklærede England Tyskland krig, skønt de overhovedet

ikke var forberedt på det, havde næsten ingenting til at kunne gå med, men de klarede det, sådan at han ikke kom til at tage England.

Den finske krig rasede oppe mod nord mellem Rusland og Finland, Vinterkrigen, som De måske har hørt om og man beundrede det tapre, finske folk, at det ikke gav op straks, men tog kampen op mod det vældige store Rusland. Det gik også sådan, at de beholdt deres land.¹

Under alle disse uroligheder fik vi besked inde i Rigsdagen, at Tyskland ville slutte en ikke-angrebspagt med Danmark på fem år, og man tog den altså helt højtideligt. Det skulle stå det i den, at man forpligtede sig til fra tysk side ikke at angribe Danmark, og man forpligtede sig til fra Danmark ikke at angribe Tyskland, hvad der nu var megen liden sandsynlighed for efter den størrelsesorden, der var. Den blev højtideligt vedtaget i den danske Rigsdag og underskrevet, og blev sendt til Tyskland, og vi fik den ratificeret fra Tyskland igen.² Så skulle man jo mene, at så ville man være garderet. Det troede i hvert tilfælde den daværende udenrigsminister P. Munch.³ Vi andre var mere skeptiske over for tingene.

For at De skal vide noget om min politiske virksomhed, kan jeg sige, at jeg var valgt 37 år oppe i Thisted-kredsen, og har repræsenteret den uafbrudt indtil 1957, da jeg trak mig tilbage, fordi jeg da var blevet 70 år. [...]

Denne ikke-angrebs-pagt blev brudt fuldkommen den 9. april om morgenen 1940, hvor tyskerne sendte bombemaskiner ind over Danmark og sendte tropper op igennem Sønderjylland og ind i Danmark. Samtidig havde de sendt skibe til at tage København. De sejlede med slukkede lanterner ind igennem Øresund og forbi forterne. Der blev ikke løsnet et skud fra dansk side. De gik igennem, de så ud som nogle almindelige handelsskibe, men det var påfaldende, at de havde slukkede lanterner. De lagde til ved Langelinie, gik straks i land og ind i Kastellet og tog det og op til Amalienborg, hvor der blev skudt af dem, der skulle passe på kongen. Det var en ganske ulige kamp, og den måtte de opgive meget snart, men der blev dog skudt nogle. Klokkeren fire om morgenen fik udenrigsminister Munch besøg af den tyske gesandt, som meddelte ham, at tyskerne nu gik ind i Danmark, og man skulle overgive sig. Hvis man gjorde det, ville det kun blive en besættelse og man ville ikke røre ved rigets indre anliggende. Bare vi forholdt os roligt, så ville der ikke ske noget. Udenrigsministeren gik til kongen og der blev holdt råd og statsministeren kom derop, Stauning.⁴ De var klar over, at bombemaskinerne fløj over byen, og de havde bombet vores flyveplads, og alle de militære flyvemaskiner nåede overhovedet ikke at komme på vingerne.

De forstår altså, vi var komplet uforberedt overfor det angreb. Der var kommet nogle meddelelser fra den danske gesandt i Berlin, at der var troppeansamlinger dernede, og at man bevægede sig opad mod grænsen, og der var skibe sendt af sted, men man troede ikke på det i denne regering. Man troede det var til Norge, de ville og det slog man sig til ro med. Derfor skete der ingenting.

Jeg kan sige Dem, hvor lidt der var forberedt. Jeg var om foråret 1939 blevet valgt til formand for det Konservative Folkeparti, og som sådan plejede man gerne at få tingene at vide. Jeg rejste den 7. april om aftenen med skib til Ålborg. Jeg skulle op som medlem af statens jordlovsudvalg for at se på Vildmosen, om der kunne laves tørv deroppe, for der var allerede blevet lavet restriktioner. Man kunne ikke få kul ind og krigen var i gang omkring i Europa. Og jeg gik deroppe hele dagen og kom så om eftermiddagen den 8. april – da var man alligevel begyndt at blive betænkelige, og da var der blevet sendt bud telefonisk og telegrafisk til mit hjem i Thy om at komme til København øjeblikkelig. På det tidspunkt opholdt jeg mig oppe i Vildmosen og der var ingen, der kunne finde mig. Men om aftenen kl. otte-halvni efter en lang dag var vi taget ind på Fjerritslev Kro for at få et par stykker smørrebrød. Der fandt så redaktøren af avisen i Thisted mig og meddelte, at jeg skulle komme til København øjeblikkelig på hvad måde, der kunne ske. På det tidspunkt var skibet gået og natekspressen var gået fra Ålborg, så jeg kunne ikke nå den. Så regnede jeg med, at jeg ville tage til mit hjem og så tage med lyntoget til København næste morgen.

Da jeg startede kl. fire næste morgen for at komme til Struer, fik jeg den meddelelse: »Tyskerne er gået over grænsen, alle tog er aflyst«. »Kan jeg få telefonisk forbindelse med København?« »Al telefon er aflyst. Tyskerne har afbrudt det hele, så der er ikke forbindelse på nogen måde«. »Sig mig, går der da ingen tog?« Der gik et tog til Herning, »men De kommer vist ikke længere«, sagde de. Men jeg tog afsted alligevel, og jeg havde fået en landstingsmand med også på vejen derned.⁵ Og vi tog afsted. Vi måtte til København så vidt det var muligt. Vi kom så til Herning. Der stoppede toget og jeg gik ind og talte med stationsforstanderen – hvordan med at komme videre? Det lå sådan, at de mente, der gik måske et tog til Fredericia, men så kunne man overhovedet ikke komme længere. Nå ja, så måtte vi se at komme til Fredericia. Da vi kom ind i Herning, kom de første bombemaskiner over toget der, og vi var altså klar over, hvordan stillingen var. Det var en meget mærkelig rejse. Jeg husker, at jeg tog mit Nye Testamente op, og vi læste sammen et stykke af en af Davids Salmer og bad for Danmark. Vi kørte altså videre og kom til Fredericia, og der så vi de første tyskere, der var ved at

grave skyttegrave på Fredericia banegård. De grønne soldater havde taget opstilling der, og de ordnede det hele. Der var ikke mange med toget, for folk var ved disse bombemaskiner blevet klar over, at landet var blevet besat.

Så hurtigt gik det, at inden aften, da var hele Danmark besat. [...] Der blev kæmpet lidt dernede i Sønderjylland, men kl. seks kom der afblæsning fra København, at man måtte standse ilden. Så sendte de forskellige trykte opråb ned til befolkningen fra de tyske flyvemaskiner og anmodede om, at man ikke ville gøre modstand og sagde, at der ikke ville ske Danmark noget. Det var kun for at beskytte os mod englænderne og at de var kommet for at hjælpe os. Vi havde jo ikke-angrebs-pagt med dem, så derfor måtte de beskytte os, så nogle andre ikke skulle tage os. Det var jo meget smukt af dem.

Nå, jeg kom til København. Der gik et tog igen fra Fredericia, og mærkværdigvis kom jeg over med en færge, så jeg kom til København klokken fire om eftermiddagen. Jeg gik selvfølgelig straks op til Christiansborg. Der var den konservative gruppe samlet og havde drøftet tingene, de af ledelsen, der var til stede. De konservative og Venstre var sammenkaldt til et møde den ottende om aftenen for at drøfte, hvad man skulle foretage sig. Man havde regnet med, at der skulle ske noget i løbet af natten. Det skete jo altså også.

Da jeg kom der, havde jeg gjort min sag op, og havde haft tid til at tænke over, hvad man skulle gøre. Da jeg kom derop, diskuterede de meget ivrigt, for der var kommet bud om fra statsministeren, at man under disse forhold måtte se at lave en samlingsregering af alle partier. Det var man egentlig ikke indstillet på, idet man sagde, at det er den regering, der har været, der har helt forsømt vor forsvar og det hele. Lad dem nu tage ansvaret videre frem. Sådan så jeg ikke på det, men sagde, at nu er der ikke tid til at tage partipolitisk opgør. Nu er det til, at vi er danske, og vi må stå sammen. Og jeg husker, at jeg, straks jeg kom ind og hørte den diskussion, rejste mig op og sagde: »Selvfølgelig går vi ind i en samlingsregering, for nu er det Danmark det gælder. Jeg kan godt sige, at hvis det ikke sker, så er jeg ikke formand for partiet mere, for det ansvar vil jeg ikke tage«. Nå, men det blev så også til, at man både fra Venstres side og konservativ side var indstillet på at gå ind i den samlingsregering. Og så husker jeg, at jeg spurgte, da vi gik derfra: »Skal man ikke tale om, hvem der skal i regeringen?« Så blev der svarret: »Det er afgjort. Skal nogen ind, så er det Christmas Møller og Hasle og dig«, så jeg havde ikke haft noget med det at gøre, det havde man altså selv udpeget mig til.⁶

I begyndelsen var det sådan, at vi var tilknyttet et ministerium eller

to. Jeg blev tilknyttet socialministeriet og kirkeministeriet. Man skulle tale med den minister, der sad, men havde i virkeligheden ikke noget selvstændigt ansvar. Det var uholdbart i længden, for det var meningen, vi skulle være en samlingsregering. Så måtte man altså have en portefølge, have et ministerium, som man havde ansvar for. Og det talte man så om efterhånden som dagene gik. Der var mange ting, som skulle laves, lige efter at tyskerne var kommet. Det var jo ikke så nemt på en gang.

Så var det sivet ud, at man var ved at lave en ny regering og der var jo nogle nazister her i landet og nogle folk, som tænkte på at gøre et kup, sådan at de kunne få taget det folkevalgte ministerium og folketinget væk og sætte folk ind, sådan som de gjorde det i Norge, hvor de fik en Quisling-regering, som udelukkende var udpeget af nazisterne og tyskerne. Det var det, vi for enhver pris ville undgå – ikke for enhver pris, men vi ville undgå det. De aflyttede vores telefon og telegraf, og der var censur af aviser, og intet kom ud af det, som folk brød sig om. Tyskerne havde sat sig på det altsammen, sådan at man på den måde ikke vidste, hvad der var sandt, og hvad der var løgn. Vi tog også telefonerne, selvfølgelig, lige så vel som de andre, og så en skønne dag blev der sendt et telegram til en mand i Århus: Vil du overtage den ministerpost, så kom til København i morgen. Vi vil nu have den regering væk. Og så svarede han tilbage: Jeg kommer i morgen.

Da vi havde fået det at vide og det blev bekendt i regeringen, da sagde vi til Stauning: Nu må De gå til kongen med det samme, for vi risikerer jo at vågne op i morgen tidlig ved, at vi er smidt ud og der er kommet en ren nazistisk regering. »Ja«, sagde Stauning, »jeg har lige været hos kongen i formiddag og jeg har aftalt med ham, at jeg skal komme i morgen«. »Ja«, sagde vi, »men De må gå med det samme, vi kan ikke vente til i morgen«. Og Stauning ringede op til ham, men der var ingen, der svarede hos kabinetssekretæren, men så kom han og sagde: »Ja, der er en telefon her, men der står husholdningen, og det må vel være køkkenet, men jeg kan jo prøve at ringe dertil«. Nå, men så ringede Stauning til køkkenet og der kom han altså i forbindelse med nogen og kom også i forbindelse med kongen. Og kongen sagde til ham: »De er velkommen til at komme med det samme«. Og så meddelte Stauning altså kongen det her, hvad der var optræk til. Så sagde kongen: »Gå De ganske roligt hjem, der sker intet med mig, uden at jeg har Rigsdagen med mig«, og der kunne jo ikke udnævnes nogen regering, uden at kongen var med. Selvfølgelig, de kunne jo sætte det til side, men det var jo et rent kup, og det kunne man vel også have klaret.

Så kom der gang i forhandlingen. Så fik vi lavet en regering, og der

kom to konservative ind, og det blev Christmas Møller, som blev handelsminister, og jeg blev kirkeminister. Venstre fik to ind, det var Brorssen og Knud Kristensen. Og så kom der tre ikke-politikere for at imødekomme noget af det, man skulle have sagt indtil videre, for at tilfredsstille det, og så kom der fem socialdemokrater.⁷ Og vi sad der altså sammen i et par år og skulle regere under tysk besættelse. De forstår, at det var jo ingen let historie.

Befolkningen havde det indtryk, at den regering, der sad, den sagde jaja til det, tyskerne mente. Men det var en meget stor fejltagelse. De forstår, at når aviserne var under censur, kom der jo ikke noget ud om det, som man havde afslået. Der kom kun det ud, som tyskerne syntes om, og som de havde foreslået. Og radioen var jo også fuldkommen tysk præget.

Men fra England lavede de en sender, som kunne høres her, hvis man var heldig. [...] Derved kunne man blive orienteret om, hvad der skete ude i den store verden, for det var tyskerne, der sejrede over det hele, og det var det også i begyndelsen. De havde jo rendt det hele over ende, Holland og Belgien og Frankrig. Men England sad jo derovre, men de blev bombet så utroligt, at det egentlig var ubegribeligt, at de kunne holde til det. [...]

På den måde prøvede vi at holde det hen. Men der kom et tidspunkt, hvor vi sagde nej, som var afgørende.

Ved regeringsskiftet blev Munch skiftet ud med Scavenius.⁸ Om det var til det værre eller det bedre, tør jeg ikke sige, men kongen ville ikke have P. Munch som udenrigsminister efter det, som var sket den 9. april. Derfor kom Scavenius ind. Man havde fra tysk side foreslået vores udenrigsminister, at der skulle dannes en mønt- og toldunion med Tyskland.⁹ Alle forhold skulle så vidt muligt gøres ens i Tyskland og Danmark. Det vil i virkeligheden sige, at var man gået ind på det, så var vi annekteret af Tyskland. Jeg husker, at jeg kom gående med Scavenius til det ministermøde, og så sagde jeg til ham: »Har De noget nyt i dag?« Det var altid ham, der kom med det frygtelige, for han kom jo med bud fra tyskerne. Han var indstillet på, at man i virkeligheden skulle følge det meste af det, tyskerne foreslog, så vi havde det ikke altid så let ved at overbevise ham om, at det kunne man ikke. »Ja«, sagde han, »der er en sag, og den er måske lidt vanskelig, men det må vi jo gå ind på«. Da vi så kom til ministermødet, forklarede han, hvad det var, dette med mønt- og toldunionen, og det ville han anbefale. Han ville foreslå, at man sendte Gunnar Larsen, som var blevet minister, ned til Tyskland, til at kunne forberede det, og kunne gå ind på det. Så sagde jeg: »Det kan ikke være Gunnar Larsen (han var trafikminister), det må være handels-

ministeren, det er Christmas Møller, der må ordne det, for det er et handelsforetagende, og da han ikke er her i dag –«. Han var ovre at tale til de jyske husmænd ved deres sendemandsmøde. Et møde, de vist aldrig glemmer, hvor han talte så nationalt og stærkt til dem, at de jyske husmænd syntes, det var sådan en oplevelse, som de aldrig havde været med til før, at de græd og var så grebet. Han var altså ovre til det møde, og jeg sagde: »Det må udsættes til i morgen, for jeg vil ikke gå med til det, uden at vi får spurgt handelsministeren om det, og på forhånd vil jeg sige, at jeg syntes, det er meget betænkeligt overhovedet at indlede forhandling om det«. Ja, han holdt stadig på, at det måtte være Gunnar Larsen og at han måtte rejse i morgen tidlig. Ja, ja, vi blev så enige om at lade ham rejse derned at høre, hvad meningen var med det. Han måtte intet foretage sig, bare spørge og høre, hvad det var –. Så kom han hjem, og så var Christmas Møller imidlertid kommet hjem. Jeg ved ikke, om De ved, hvem Christmas Møller var, men han betød meget under krigen.¹⁰ Og Gunnar Larsen kom hjem og sagde, hvad der var meningen. Så sagde Christmas Møller: »Jeg forlanger et statsråd på dette«. Et statsråd består af ministeriet sammen med kongen, og ved statsråd plejer det at gå sådan til, når der er lovforslag, der skal forelægges, så skal man forelægge dem for kongen, og så skal han stadfæste det, når loven er vedtaget. Det går sådan rutinemæssigt. Det er meget sjældent man diskuterer ved et statsrådsmøde, men da Scavenius forelagde denne sag i statsrådet og for kongen –. Da han havde gjort det, sagde Christmas Møller: »Må jeg have lov at sige noget?« »Ja, vær så god«, sagde kongen. Men det var noget ganske usædvanligt, at nogle andre tog ordet end den, som forelagde sagen. Da holdt Christmas Møller en så gribende tale og appellerede til kongens magt og til Danmark, hans ansvar for Danmark, idet han sagde: »Går vi ind på det, kan vi lige så godt give op, for så er vi annekteret af Tyskland«. Og så sagde Scavenius igen et par ord, og så sagde kongen kun det ene ord: Den sag må droppes. Så satte Scavenius sig ned og sagde ikke et ord. Så sagde Stauning til os, da vi gik: »Vi må have et ministermøde om den sag«. Og så fik vi et ministermøde igen, og der er nok det korteste ministermøde, der nogensinde har været, for Stauning sagde: »Ja, vi har drøftet sagen i statsrådet. Jeg ved ikke, om der er nogen, der ønsker yderligere at udtale sig, ellers må jeg gå ud fra, at sagen – at vi må nægte det. Er der nogen, der ønsker at sige noget?« Der var ingen, der sagde noget. Mødet blev hævet.

Så blev det meddelt tyskerne, at dette ville vi ikke gå ind på. Og mærkværdigvis – for det var jo en meget stor beslutning at tage, da det lige havde været det, at Norge havde fået sin Quisling-regering og det – jeg kunne fortælle – Men vi opdagede gang på gang, at når vi bare

optrådte stærkt overfor dem, så lod de det glide ud. Så trak vi tiden lidt ud.

Så kom vi længere hen på sommeren. Det var forbudt at holde politiske møder, men der blev holdt nogle møder rundt omkring, og Christmas Møller indbød til et stort møde i Forum.¹¹ Det blev overfyldt af mennesker, og han talte – tør jeg nok sige – tyskerne imod, og talte om, at fjenden står i landet. Nu må vi rejse os. Og nu må det høre op med, at der er nogen, der giver sig ind under tyskerne. For jeg skal sige Dem, der var jo det, at mange tjente godt på tyskerne. Der var mange, som syntes, at det går jo helt godt. De mærkede ikke, at der skete noget. Der var mange egne, hvor der ingen soldater var. Det, der var hans opgave, var både overfor de jyske husmænd derovre, og så for befolkningen her i København at få dem sat op til, at de ikke lod dem gå på af det, at det lod til at gå sådan. For på den måde kunne man jo blive siddende i det og så blive opslugt af tyskerne. Det blev tyskerne for meget med den stærke tale, han holdt der, og resultatet blev, at de kom og forlangte, at han skulle gå som handelsminister, Det var han ikke tilbøjelig til straks, men han forstod altså –. Stauning syntes også, det var nødvendigt, for man kunne ikke blive ved at føre det videre, for ellers ville han jo blive ved. Resultatet blev, at han måtte gå.¹² Hedtoft måtte gå fra formandsposten i Socialdemokratiet og H.C. Hansen også fra sine bestillinger indenfor det politiske liv, så det var ved sådan at stramme noget til.¹³

Og så rejste vi rundt for at oplyse befolkningen om, hvordan situationen var. Der blev holdt dagligstuemøder rundt omkring i hjemmene, og folk flokkedes, for de var interesserede i at høre, hvad der virkelig skete, for de fik ingenting at vide gennem aviserne. Jeg kan godt sige, at det i virkeligheden var noget af den fornøjeligste mødekampagne, man har haft. Lige gyldigt, hvor man kom hen, flokkedes folk for at høre noget om, hvad der skete, og hvordan det var.

Jeg husker, engang jeg var på sådan en rejse; en minister havde jo bil, selvom det var med generator bagpå og noget vådt brænde, – men det gik da. Så skulle jeg over Lillebæltsbroen. Der stod vagt af tyskere alle steder, hvor man kom og de ransagede. De stod med maskinpistoler, og vi måtte holde også der. De spurgte, om vi havde fødevarer i vognen, hvor vi skulle hen, og hvad vi ville og alt sådan noget. Til sidst spurgte de: »Haben Sie grosse oder kleine Kanonen?« Og så kørte vi videre, men det var ret jævnlige, man blev stoppet.

Det var en mærkelig tid, mørklagt over det hele, ikke et lys i vinduet. Det var påbud fra tyskernes side, for at de engelske flyvemaskiner ikke skulle kunne se, hvor byerne var, så de kunne bombe dem. Det var egentlig så pudsigt ned den mørklægning, for der havde været tale om,

at man skulle øve befolkningen i det, hvis det skulle blive nødvendigt. Bertel Dalgaard var minister i indenrigsministeriet.¹⁴ Sådan mørklægning var der i andre lande, og så var der tale om, at man også skulle prøve, om det kunne lade sig gøre her i landet. Ja, det var for meget at lægge på befolkningen, og det syntes han ikke, man kunne gøre. Da så tyskerne kom den 9. april, så den 9. april om aftenen, så blev der af dem givet ordre til, at der skulle være mørklagt over det hele. Ja, når der bare står kanoner bag, så går det.

Nå, tiden går, og jeg skal fortælle om min virksomhed som kirkeminister. De allerfleste præster gjorde en vældig indsats under krigen for at holde befolkningen vågen overfor det nationale og over for det frie Danmark. Englænderne sendte på det tidspunkt faldskærmssoldater ned og de smed ammunition ned og alle mulige ting til os. Der var en modstandsbevægelse, som tog imod det, og som var parat til at gøre noget. De havde fået besked om, at når de kom ned, så skulle de søge til præstegårdene, og der skulle de få besked om, hvor man skulle søge hen.¹⁵ Landbrugsminister Bording sagde engang til mig: »Det skal aldrig blive glemt de danske præster den stilling, som de tog under krigen«.¹⁶ Om man har holdt det eller glemt det, det ved jeg ikke. Jeg havde dem under mit domæne, og når de var alt for ivrige, så fik jeg besked om fra det tyske udenrigsministerium gennem Scavenius, at så var det galt med Bartholdy, så var det galt med Falk Hansen, og så var det galt med Kaj Munk.¹⁷ Jeg måtte jo tage affære, for det kunne tyskerne ikke tåle, at danskerne optrådte på den og den måde.

Den første besked jeg fik om det, det var Kaj Munk. Så bad jeg ham [Scavenius] sige, at jeg kan gerne sige til Kaj Munk, om han vil moderere sine udtalelser lidt og ikke holde så mange møder. Jeg bad ham komme over og så kom han over til kirkeministeriet.¹⁸

Så sagde jeg til ham: »Hør, Kaj Munk, jeg tror jo nok, at vi er enige om situationen, men når jeg har bedt Dem om at komme, så er det, fordi jeg vil advare Dem, for det ligger sådan, at De en skønne dag bliver sat fast, hvis De fortsætter«.

»Ja«, sagde Kaj Munk, »det får så være. Jeg mener, at der påligger mig en nødvendighed med at tale til det danske folk, sådan som jeg har gjort«.

»Nå«, sagde jeg, »det er der ikke noget at sige til, men jeg har kun villet sige til Dem, at det ligger sådan med det, der er kommet, så De ved det«.

»Ja«, sagde han, »men det vil jeg gøre«.

»Nå«, sagde jeg, »hvad skal jeg så sige til Scavenius?«

»De kan sige: jeg talte ham hårdelig til, men han var uforbederlig«.

Så gik der et halvt års tid, så rejste Kaj Munk rundt og læste skuespillet Niels Ebbesen højt, og det var jo med henblik på tyskerne selvfølgelig alt sammen. Så forbød tyskerne bogen, og det var Kaj Munk en stor tort.

Og så kom Scavenius igen til mig: »De må afsætte ham«. »Ja, sagde jeg, men det bliver ikke med mig som kirkeminister, så må det blive mig, der går, men jeg vil gerne tale med ham igen«.

Og så sendte jeg bud efter ham, og så kom Kaj Munk igen.

Og så sagde jeg: »De rejser rundt og læser skuespillet Niels Ebbesen op«.

»Ja, det gør jeg«, sagde han, »men jeg kan da ikke forstå, at tyskerne de er misfornøjet med det, for alle steder jeg kommer, er folk så forfærdelig glade«.

»Ja«, sagde jeg, »men jeg er bange for, at De kommer til at holde op, for jeg tror ikke, det bliver ved at gå«.

»Nu skal jeg sige Dem en ting«, sagde han. »Jeg skal have et møde den 15. juni på Valdemarsdagen. Vil De ikke komme over og tale sammen med mig i Vedersø præstegård, og jeg skal garantere Dem for, at der skal nok komme mange mennesker«.

Så sagde jeg: »Ja, det tror jeg nu ikke, jeg kan som minister, selvom jeg gerne ville, fordi man har netop på Genforeningsdagen, Valdemarsdagen, forbudt alle offentlige møder«, (fordi det skulle minde om, at Sønderjylland er kommet hjem til Danmark). Nå, men det kunne altså ikke lade sig gøre, men Kaj Munk, holdt selvfølgelig mødet, men ikke som et offentligt møde. Han skrev ud til sine venner og bekendte og folk i sognet: Der er kaffebord i Vedersø præstegårds have den 15. juni kl. 3 og De er velkommen. Og de kom allesammen. Og han talte. De ved jo også, hvordan det gik, at de snigmyrdede ham, men han gjorde en indsats i Danmark som måske ingen anden.

Efterhånden som tiden gik, måtte vi i forbindelse med England, for det skulle nødtigt gå sådan, at de havde den tro, at vi i Danmark og den danske regering egentlig var på tyskernes parti og imod de allierede, for vi vidste jo nok, hvor vi ville høre hen, når krigen engang sluttede.

Hver gang der kom noget fra tyskerne, sagde Scavenius: Det må vi gøre, for det er tyskerne, der vinder, det kan enhver jo se, og så er det klogest at holde sig til med dem. Og skulle det gå sådan, at de allierede vinder, ja, hvad, så tænker de jo ikke på sådan et lille land som Danmark, så vi må holde med Tyskland. Men det fik han nu ikke medhold i regeringen.

Så døde Stauning. Han var en svækket mand og en skuffet mand, og jeg kan sige det sådan, at han syntes hele hans politiske liv og hans po-

litik, hans udenrigspolitik var slået fejl. Jeg tror, han tog sig det meget nær. Men der omkring Store Bededag i 1942 døde han. Der blev en stor begravelse i Forum. Der var den tyske gesandt Renthe-Fink, og kongen kom der også. Statsministrene fra Norge og Sverige talte. De havde bedt mig om at tale, men jeg var sandelig ikke glad ved det, for Stau-ning var jo nærmest ateist, og der var ikke noget nemt at tale om. De kom og bad mig om at tale, og da sagde jeg også ja, for jeg ville ikke unddrage mig sådan. Heldigvis blev det sådan, at der kom så mange fra udlandet, der ville sige noget ved den lejlighed, så det blev sagt, at jeg godt kunne blive fri. Det var jeg egentlig lykkelig over. Forum i Køben-havn var aldeles fuld. Der hændte sådan en mærkelig hændelse. Ren-the-Fink kom ind, den tyske gesandt, og hans følge. Man ventede jo kongen, så da de kom ind, troede man, at det var kongen, og folk be-gyndte at rejse sig. Men så snart de opdagede, hvem det var, så skyndte de at sætte sig ned. Så lidt efter kom kongen, og så måtte vi jo op alle-sammen, og tyskerne var nok klar over, at man ikke sådan ønskede at hædre dem på nogen måde.

På det tidspunkt var der kommet bud fra England fra engelske kredse om at få Christmas Møller derover. Det var jo ikke så nemt at komme derover, for han kunne ikke rejse med båd eller tog; han ville være ble-vet stoppet øjeblikkelig af tyskerne. Det var en meget dramatisk flugt for Christmas derover. Jeg havde meget forbindelse med ham. Efter at han var gået af som handelsminister, kom han meget i kirkeministeriet, og vi drøftede tingene, og han fik at vide, hvad jeg kunne vide, han ik-ke kunne vide. En dag ringede jeg til ham og sagde: »Jeg synes, det er så længe siden, jeg har set dig, kommer du ikke snart over?«. »Jo«, sag-de han, »men nu er det Store Bededag, og da skal jeg væk i Storebede-dagsferien sammen med min kone og min dreng«. »Ja«, sagde jeg, »men når du så kommer hjem, kommer du herop«. »Ja, ja«, sagde han. Da var hans rejse til England planlagt. Den foregik på den måde, at når han var i Jylland, havde han en chauffør i Vejle, der kørte med ham rundt til møder. Ham havde han bedt om, at han ville køre ham en tur op i Nordjylland. Han havde tit kørt for ham til politiske møder, og han skulle så køre ham op til Aggersund oppe ved Løgstør. Inden de kom dertil, sagde han: Nu kan De godt holde her og så køre hjem igen. Og der stod så Christmas og hans kone og deres dreng. Så var der aftalt med en danske skipper, der skulle sejle moler fra Aggersund og til Sve-rige, at han kom ned i lasten i dette moler, både han og hans kone og dreng. De var klar over, at når de skulle ud gennem Limfjorden, gen-nem Ålborg, ville tyskerne komme og undersøge, om der var noget i skibet, som de ikke ville tillade. De var derved i lasten og stak med de-

res knive og bajonetter ind i leret, men de fandt ham ikke, så han kom til Sverige, og kom i land der, og der var en flyvemaskine fra England parat til at sende ham til London.¹⁹ Disse flyvemaskiner, som efterhånden kom til at befordre nogle mennesker frem og tilbage til England, måtte gå op om natten i så stor en højde, at de ikke kunne ses af patruljerende tyske maskiner. Ikke en eneste af de maskiner, der blev sendt over, blev opdaget. Men det begyndte egentlig først, da Christmas var kommet derover og var kommet i forbindelse med dem, for han talte til det engelske parlament. Det finder meget sjældent sted, at en fremmed politiker kan komme til at tale i et andet parlament. Han forklarede det engelske parlament Danmarks stilling og hvordan vi var. Men så sagde de til ham: Så må vi se noget af det.

Så begyndte Christmas Møller med sine taler til Danmark over den engelske radio en gang om ugen.²⁰ »Nu kan danskerne ikke se til i stilhed længere. Nu må der øves modstand«.

Der organiseredes så herhjemme denne modstandsbevægelse, som voksede sig større og større og fra landsdel til landsdel. Der blev kastet våben ned fra England den ene nat efter den anden. Det var livsfarligt for alle dem med disse nedkastninger. [...]

Jeg ved, min søn var i modstandskampen og de historier, han har fortalt. Men da anede jeg ikke noget om det. De fortalte jo ingenting, for at ikke nogen skulle røbe dem, men når jeg siden har hørt om, hvilke udflugter de var på, og hvordan det var livet om at gøre hele tiden -.

Mange blev taget og mange skudt. De saboterede jernbaner. Alt, hvad der kunne genere tyskerne på nogen måde, blev jo sat i virksomhed. Det, der generede tyskerne mest, var, at de ikke havde deres linier i orden med befordring af tropper. De havde tropper alle mulige steder, bl.a. oppe i Hanstholm, hvor der var i tusindvis af tyskerne, og hvor de lavede bunkers og alle mulige ting til store millionbeløb og lavede store kanoner. Alle disse ting, som tyskerne foretog der, gjorde sit til, at modstandskampen skærpedes, og forholdsreglerne fra tyskernes side skærpedes. Når der så skete noget med sabotage og man sprængte bygninger og fabrikker, der blev brugt af tyskerne, så erklærede tyskerne udgangsforbud om aftenen, hvor folk skulle være inde kl. syv om aftenen, så ingen kunne færdes på gaderne mere, for at ikke disse sabotage-handlinger skulle ske. Men de skete alligevel, men altså i mindre målestok.

Til sidst blev det Københavns befolkning for meget med alt dette udgangsforbud og myrderier og alt det der, som de foretog sig, og så erklærede de generalstrejke.²¹ Det var også gennem Frihedsrådet, som var opstået af modstandsbevægelsen, de kom også i radioen og gav befolk-

ningen besked om, at fra i morgen, så lukker alle butikker. Der var dage, hvor ikke en butik var åben eller en fabrik eller arbejdere, som arbejdede. Det hele var dødt. Så svarede tyskerne med at lukke for vand, gas og elektricitet og for fødevarer til København. De spærrede det hele, og det var næsten ikke til at komme uden for byen. Jeg husker en dag, jeg kom inde fra udenrigsministeriet og havde udenrigsministeriets bil. Der var spærret ved gaflen mellem Lyngbyvej og Bernstorffvej. På det tidspunkt boede vi på Lukasstiftelsen – vi var nødt til at flytte hjemmefra allerede dengang – og trods det, at jeg kunne bevise, at jeg kom fra udenrigsministeriet – ikke tale om, at jeg kom igennem. Der var stop. Det varede nogle dage.

Strejken holdt ikke op, de holdt ud, og tyskerne måtte til sidst til at optage forhandlinger med den danske regering om at få arbejdet i gang, men de sagde: Ikke tale om, førend vand og gas og elektricitet er i orden. Før holder strejken ikke op. Og de førte den igennem. Det var et svaghedstegn hos tyskerne. Hvis de havde villet, så kunne de jo have ordnet det med nogle kanoner, som de ikke var så bange for ellers at bruge, men folkestrejken, den holdt. Vand og gas og elektricitet kom igen først, og så blev arbejdet genoptaget. Det var en mærkelig tid.

Så kom det tidspunkt med telegramkrisen. Hitler havde sendt et telegram til kongens fødselsdag den 26. september [1942]. Der havde han lykønsket ham. Kongen havde svaret ham tilbage: Min bedste tak. Det blev Hitler så rasende over, at denne elendige konge i forhold til denne store Hitler kunne tillade sig bare at svare: Min bedste tak. Han skulle jo have svaret, at han var meget beæret af, at den store Hitler havde beæret o.s.v. Det vidner om den uhyre lille mand, der ville gøre noget ud af det. Det var i virkeligheden grunden til alt det, der skete herefter. Han – De forlangte, at Scavenius skulle komme derned. De forlangte, at regeringen skulle gå af, og de ville selv sætte en regering ind. Scavenius tog derned, de talte sammen og Hitler var meget opbragt og sagde, at man ikke kunne bære sig sådan ad, og at man ikke kunne have en statsminister som Buhl siddende; – Buhl var trådt til efter Staunings død, – når han ikke forstod at belære kongen om, hvordan man havde at opføre sig over for ham.²² Jeg kan godt sige, at vi var meget spændte på, hvad der ville ske, når Scavenius kom hjem den dag.²³ Det var først i oktober måned. Jeg husker, vi sad nogle stykker. »Det er næsten som juleaften«, sagde vi, »man sidder så spændt på, når døren går op, hvad han vil komme med«, men det var nu ikke sådan julegodter, han kom med. Men havde da alligevel fået det afværget, nej, ikke at Buhl skulle gå. Der var blevet sagt, at der var i hvert fald to mand, som ikke kan sidde i regeringen, det er statsminister Buhl og kirkeministeren. De må ud. Vi kan ikke have en statsminister, som ik-

ke forstår at vise kongen, hvordan han skal svare. Og vi kan ikke have en kirkeminister med sådan mænd som Kaj Munk og alle disse præster, hvad de foretager sig, og med den forbindelse, han har haft med Christmas Møller, har han vidst, at han rejste til England. Han kan ikke sidde der, for det måtte han kunne have forhindret, når han vidste det.

Det hængte sammen med, at Christmas Møller sendte mig et kort fra England, og der står: »Som jeg ved, vil du ikke synes om, at jeg rejser fra Danmark nu, men enhver må jo handle efter sin overbevisning«. Det rullede de op dengang til en stor historie. Jeg blev afhørt i justitsministeriet om hvornår jeg havde vidst det og ikke havde opgivet o.s.v. »Det har jeg ikke vidst det mindste om, for selvfølgelig fortæller han ikke det til nogen«. »Jamen, der står jo i kortet: 'Som jeg ved'«. Han kendte mig jo og min indstilling, at jeg mente, han skulle blive i Danmark, men kendte ikke de nærmere omstændigheder, for selvfølgelig var det rigtigt, at han var rejst til England. Nå, men det blev altså klaret.

Men så sagde jeg til Scavenius: »Hvad sagde De så til Hitler, da han sagde dette her, 'at jeg ved, at han kendte det med Christmas'?« »Det vidste jeg ikke noget om. Og så slog Hitler jo i bordet og sagde: Jeg har beviserne!« Nå, men der var jo ikke mere at gøre ved det, » – for hvad skulle jeg sige«, sagde Scavenius. Det var ikke mere at sige. Så måtte vi altså gå der sidst i oktober måned. Scavenius blev statsminister. Det ville de have, for de syntes altså i Tyskland, at han var den eneste, som... Det voldte os megen kval, kan jeg godt sige.

Jeg husker, det er nok det mest bevægede partimøde vi har haft i det Konservative Folkeparti – den nat, da vi skulle tage stilling til, om vi ville gå med til, at Scavenius skulle være statsminister eller vi ville lade det springe. Jeg havde nu fået den opfattelse, at det ville være forkert at sprænge regeringen, for der var det, at socialdemokrater og radikale – nu havde vi jo stået sammen alle sammen en tid – de ville ikke lade det springe. De vil have, at Scavenius skulle være statsminister, når det blev krævet. Så så jeg det sådan, at når det danske folk ikke stod enigt, kunne vi ikke klare der, og det ville være meget uheldigt, hvis vi gik ud, og måske Venstre også, for så var folket splittet. Det, det gjaldt om på den tid for mig, det var, at det danske folk var samlet, for det var den eneste måde, vi kunne komme igennem det på. Jeg husker, at vi havde den første afstemning oppe i partiet, og der var flertal for at sige nej, to stemmer flertal. Jeg tror nok, jeg holdt den stærkeste tale, jeg nogensinde har holdt den aften. Efter dette, så meddelte man altså statsministeren, at stillingen var den, at der var et flertal for, at man ikke ville godkende. I Venstre stod det omtrent lige, halvt mod halvt, men de havde ikke foretaget nogen afstemning, men de sagde, det var halvt om halvt.

Så meddelte Buhl kongen dette, og kongen sagde: »Jeg vil gerne tale med partiformændene«. Det var nu ikke kongen, for kongen var faldet med hesten [19.9.1942] og lå på Diakonissestiftelsen og var syg, men det var så kronprinsen, der kunne tage imod. Dronningen og han var taget ud til kongen for at forelægge ham sagen for at høre hans mening om det, og kongen var enig med Buhl, at man skulle – og med mig, må jeg sige – at man skulle lade Scavenius tage det, ud fra den betragtning, at den dag måtte vel komme, da det danske folk stod enig om at kunne sige nej. Da de så kom tilbage, og man drøftede det i partiet igen, – det var der, jeg tror nok, jeg holdt den stærkeste tale, jeg har holdt, – så blev resultatet, at det blev omvendt, – at der blev fem stemmers flertal for mit punkt.²⁴ Venstre vedtog det også. Derefter var partierne enige igen, og så kom Scavenius til. Jeg må forresten sige, at i den periode, han var statsminister, fra november til næste 29. august, da gik det egentlig næsten det mest fredelige, det er gået med tyskerne, men modstandsbevægelsen tog til og alt dette.

Så kom den 29. august [1943], og det var egentlig en befrielse for os. Der havde været mange sabotagehandlinger, og der havde været nogle tyske soldater, der var blevet slået ihjel af modstandsbevægelsen og tyskerne var rasende. Så kom de med det, at vi skulle erklære undtagelsestilstand i Danmark. Dødsstraffen skulle indføres, for hvis der blev slået nogle tyskere ihjel, og regeringen skulle anerkende jødeforfølgelserne. Så sagde vi nej. Og det var et enstemmigt nej. Selv Scavenius var nok klar over, at dette her gik ikke, så han sagde: »Ja, jeg forstår jo på forsamlingen, at dette kan vi ikke gå med til, og jeg kan godt sige, at jeg tror jo nok, det er håbløst at tale med dem om det, for de fraviger det ikke«. Og så var det så meget stærkere, så sagde jeg: »Ja, så er der overheadet ikke tale om, at vi går ind på noget som helst af dette«. Og så var vi nok klar over, at når vi sagde nej, så skulle der ske noget af en eller anden art, men hvad, det vidste man jo aldrig.

Jeg kan huske, vi gik derinde i Rigsdagen nogle stykker og talte om det. Så kom der nogle – for vi havde jo også forbindelser, ligesom tyskerne, med nogle politifolk, der gik som stikkere for os oppe i det tyske. De havde set nogle lister, hvor der stod, hvem der skulle arresteres. De kom så til os og siger: »De står øverst på listen« – fire-fem konservative foruden en del andre, »men vi har en båd parat, så De kan komme til Sverige«. Så talte vi lidt om det, men så sagde vi: »Ikke tale om, vi forlader ikke landet. Når først de, der står som de ledende, skal begynde at gå, hvad så med alle de andre«. Vi blev enige om, at vi ville blive, og vi tog så hjem, hver til sit.²⁵

Jeg kom hjem til min kone og sagde: »De kommer i nat og tager mig, så

vi må hellere se at gøre lidt op af forskellig art og få bragt forskellige ting af illegal art af vejen«. Der udkom mange illegale aviser og alt muligt, som gik rundt. Det var den måde, hvorpå befolkningen kunne blive klar over, hvad der skete, og det var sat uhyre godt i system, men under megen livsfare for mangfoldige mennesker. Bare det, at de kom og opdagede, at folk havde de illegale blade, det var nok til, at de satte dem fast.

Nå, men vi gik altså den 29. august om morgenen i seng og faldt i søvn. Da klokken var fire-halvfem, ringede det hårdt på døren, og så var vi jo klar over, at de kom. Vi fulgtes ad ned og lukkede op, og der stod en tysk soldat og en dansk stikker uden for døren. Der stod to tyske soldater med maskingeværer foran fordøren og to med maskinpistoler ved bagdøren, så der var ikke meget at løbe fra, hvad vi heller aldrig havde tænkt på. De kom altså ind, og så sagde de: »De er anholdt, og De må følge med med det samme«. Så sagde jeg: »Jeg må vel komme i noget tøj først«. »Ja, men det må gå meget hurtigt, for vi har ikke tid at vente her«. Jeg gik så op i soveværelset for at klæde mig på, og så siger den her tysker til mig: »Ja, det er bare, at der er erklæret undtagelsestilstand her i landet og så vil man sikre sig nogen. De kommer hjem i aften igen«. Så sagde jeg: »Kan jeg sige det til min kone?« »Ja, det kan De godt«, sagde han, – og det sagde jeg jo så. Hvad han troede, det ved jeg ikke. Jo, jeg var virkelige så naiv, at jeg tænkte: Det kan måske være rigtigt nok. Derefter kom vi ud på gaden og der holdt sådan en af de her store prærievogne, som de brugt så meget. Det var en lastvogn med sejl over. Der blev man så hevet ind i den, og der sad allerede et par stykker. Så kørte vi, og mørkt var det, og det regnede og stormede. Det var et hundevejr. Så kørte vi op til Amtssygehuset. Det skulle de have fat i nogle læger. Der var så nogle af disse her politi hyggeligt anbragt der, soldater med skarpladt geværer og bajonet på ved siden af os. Efter et kvarterstids forløb kom de tilbage og sagde til den vagthavende, at de var forsvundet. De havde altså foretrukket at gå deres vej, så dem fik de ikke fat i, men de fik da fat i nogle stykker. Vi var vel en seks-syv stykker i vognen, og vi vidste ikke, hvor vi skulle hen, men det gik ud vest på, så vi tænkte: Det går vel først til Vestre Fængsel, eller måske til Tyskland. Det vidste vi ikke noget om, men det gik altså ikke længere end til Alsgade skole, en skole, der ligger ude på Frederiksberg.

Det var helt hyggeligt, for da vi kom der, var der masser af mennesker. Ok, ja, det var gamle kendinge mange af dem, og det så helt lystigt ud, selv om tonen nok var lidt blandet. Men vi sad der og var der i nogle dage, og efterhånden fik vi også lidt at spise, og vi fik et tæppe at ligge på i gymnastiksalen. Der stod soldater med skarpladte geværer uden for alle døre og ind til wc, for at vi ikke skulle rende ud, nej, han stod

derinde, for at vi ikke skulle gå ud af vinduet, der var der, – men det lykkedes dog aldrig. For resten var der kun eet wc, og vi var vel et par hundrede mennesker, så de stod opstillet i geled. Så var der en, der straks organiserede det og tog kommandoen der. Man skulle så have numre for efterhånden at komme derind, og så stod han og råbte: Nummer fem holder sig parat! og det gik udmærket.

En dag kom konerne ud til mændene. De havde langt om længe endelig fået at vide, hvor vi var. Det var for resten fra vort parti, de fik det at vide, for politiet vidste ingenting. Det er utroligt, de vidste ingenting, de vidste aldrig noget, når man spurgte. De gør de vist heller ikke i dag. De fik altså opsporet, at vi var derude, og de kom derud og ville ind. De første par dage kunne de ikke komme ind, men så en dag fik de da lov til at komme ind, mod at der var en af disse danske stikkere til stede, som kunne høre, hvad de talte om, så det var ikke sådan intime forhold, vi kunne drøfte. Vi fik da efterhånden en pyjamas ud, og vi fik tandbørste og sæbe, og efterhånden blev vi udstyret, så vi var parat til at kunne blive der i længere tid.

Så en dag, de kom derud, var portene stængt, og vore navne var blevet råbt op og vi tænkte, at det at blive råbt op, det var fint, for så skal vi vel hjem nu. Vi havde jo fået at vide, at det kun var for et øjeblik, kun en kort tid, vi skulle være der. Vi blev kaldt op og kom ud i skolegården, og der stod de med opplantede bajonetter på geværene og blev kommanderet: Ret, lad gevær! – så man tænkte, det her, det –. Vi blev da ikke skudt på stedet, men vi blev kommanderet op i vogne, og der sad vi på langs tre mand og to soldater på hver side af os. Der stod de ude ved gitteret og kiggede på os og så, at vi kørte væk og anede ikke, hvor vi skulle hen, og det gjorde vi heller ikke selv. Vi troede egentlig, at vi skulle til Tyskland, men det gik op til Horserød.²⁶

Der kom efterhånden mange; vi var vel tre-fire hundrede mennesker i den lejr. Det var en lejr, som kommunisterne egentlig havde haft. Det var blevet forlangt, at man skulle arrestere dem, og dem arresterede tyskerne og sendte dem derop i den lejr. De kom så hen i en anden, og så kom vi der og der var vi altså i nogle dage.

Så kom min kone i tanke om, at det da vist ville være rarest at få mig ud, og da hun altid har forstået at ordne tingene så godt, så gik hun op i udenrigsministeriet til direktør Svenningsen, som var den, der skulle tage affære i de forhold. Hun talte med ham om, hvordan man lettest kom ud. Ja, hvis de kunne få en god lægeattest og sådan forskellige ting, så kunne det godt være, at de sendte mig ud. Så gik min kone op til et par læger, som jeg havde søgt. Jeg har haft et noget dårligt hjerte, men det var nu ikke meget, men de skrev udmærkede lægeattester og sagde til

min kone: »Nu skal De ikke blive ængstelig for at læse attesten, for så galt er det ikke, som jeg har skrevet, men hvis det skal gøre noget godt, så må vi hellere få det skrevet godt«. Attesten sendte hun til udenrigsministeriet, – og hun kunne aldrig komme til at tale med mig, for hver gang hun kom derop, så sad den her elendige stikker, der var dansker, og skulle berette alt til tyskerne. Hun kunne ikke fortælle mig, at hun havde sendt den lægeattest op, så jeg vidste ingenting.

Så en skønne dag kom der bud ned i barakken, hvor jeg var, at jeg skulle komme derop, for der var kommet en stabslæge derud. Så havde de sendt bud efter professor Warburg, han var også derude og de sendte bud – han var hjertespecialist – at han skulle følge med.²⁷ Så fulgtes vi ad, og så siger han: »Der er sendt bud efter Dem. Hvad fejler De?« »Jeg fejler sandelig ingenting«, sagde jeg. »Det må De gøre, ellers kom der ikke sådan en stabslæge herop og så på Dem. Det må være noget med hjertet«, sagde han. »De kan godt fortælle dem, at det trækker sådan ud i venstre arm, for det er der ingen, der kan konstatere«. Nå, men han tog hjertekardiogram, og han tog blodtryk og han undersøgte mig på alle ender, og han sagde jo ingenting til mig. Sådan en fange kan man jo ikke tale med. Men da vi så gik derfra, så sagde Warburg: »De bliver sendt hjem i morgen, de vil ikke have Dem gående heroppe og risikere, at den tidligere kirkeminister ligger her og dør«. Så sandelig, den næste morgen var der besked om, at jeg kunne rejse hjem. Det var forresten morsomt, for min kone havde fået det at vide gennem udenrigsministeriet og Halfdan Hendriksen, som havde været handelsminister.²⁸ Han var mærkværdigvis ikke blevet sat fast, men de havde ikke taget nogle af de ministre, der sad dengang. Jeg var smidt ud, så jeg var uden for nummer. Han kom op og hentede mig, og så kørte vi op og tog min kone med, og så kørte vi ud på Langelinie. Der gav Halfdan Hendriksen en ualmindelig god frokost, for det syntes han nok, jeg kunne trænge til efter at have siddet i Horserød i fjorten dage.

Jeg kan forresten sige, at deroppe i Horserød, det forløb egentlig helt fornøjeligt. Der var jo mange mennesker og mange kendte mennesker, og vi havde det egentlig så godt. Vi var under samme vilkår og under samme forhold. Det er jo egentlig underligt – at der var mennesker af alle typer, skuespillere, journalister, folk, som man jo tænkte om, at de er så langt ude, at dem kan man vel ikke sådan have noget at gøre med. Og de så på mig: Han er vist en storsnudet karl, ham der han er jo indremissionsk, og ham kan vi vist ikke have noget med at gøre. Men efterhånden, som vi kom til at tale sammen, så var det egentlig mærkeligt, – ja, mennesker er ens, har de samme vanskeligheder, de samme ting at tænke på og tale om. Jeg fik mange udmærkede samtaler med disse

mennesker, så det blev ligefrem til venskab. Så sagde de til mig: Vi har altid troet, at De var sådan hoven, og at De ikke ville have noget med andre at gøre, og De var sådan farisæisk. Og jeg sagde: Jeg har altid troet, De var sådan en mærkelig karl, der gik der og var skuespiller og ikke havde andet at tage Dem for o.s.v. Det er egentlig underligt, når man kan se, hvordan folk lever i hver sin verden. Deroppe havde vi også sådan forskelligt, at man skulle gætte hvem og hvad konkurrencer og sådan noget. Og så bliver en skuespiller spurgt om, hvad for et ministerium havde Fibiger. Det anede han ikke spor om. Så spurgte han mig om, hvad for et teater var den skuespiller ved, ikke? Det er egentlig typisk, at vi lever sådan hver især inden for de rammer og de ting, som vi har med at gøre, og kender egentlig ikke så meget til de andres. Og så når man kommer i forbindelse med dem, så kan det godt være, at man efterhånden kan opdage, at vi er såmænd af samme stof allesammen.

Efterhånden organiserede vi selv tingene i lejren. Vi blev ført op at spise på kommando ligesom soldater. Vi blev råbt ud og talt op, om vi var der, om vi ikke var løbet vores vej, hvad der var meget vanskeligt, for der var pigtråd med elektrisk strøm i det hele, og der var kanoner stillet op alle steder og der var folk, der gik rundt, og der var lys om natten, så der var intet tegn på at flygte. Efterhånden klarede vi selv de forskellige ting. Så udnævnte man en til at være formand for det. Hvis der var noget, skulle han tale med kommandanten om det.

Den, der skulle ordne de kirkelige forhold, det måtte blive den tidligere kirkeminister. Det ordnede jeg, og det var forresten morsomt. Nu var der mange præster deroppe. Der var Falk Hansen, pastor Thomsen i Hellerup og pastor Gunnar Engberg, og der var Hal Koch og mange forskellige andre.²⁹ Så ordnede vi det sådan, at der var gudstjeneste den første søndag. De kom alle, både jøder og fritænkere og det hele. Jeg syntes, det var udmærket, at vi fik lavet det. Sangbøger havde vi ingen af, og salmebøger havde vi heller ingen af, men det fik vi efterhånden derop, for folk var forfærdelig flinke og sendte alting – kroket spil og bobspil. Ja, det var sådan en hel ferielejr. Vi fik også cigarer og tobak. Jo, folk var meget flinke imod os.

Så kom der nogen og sagde: Nu har vi disse gudstjenester. Kan De ikke arrangere, så der blev en morgenandagt hver dag. Og det var en, jeg aldrig havde tænkt ville finde på det. Så sagde jeg: Jo, det skal jeg sandelig nemt ordne, for vi var nok til at skiftes til det. Så begyndte vi på det, at hver formiddag, når vi havde spist morgenmad, så samledes vi til morgenandagt nede i barakkerne. Og de kom, de allerfleste af dem. Det syntes jeg var meget morsomt. De allerførste dage, da vi ikke havde nogle salmebøger, så skrev man nogle vers af. Vi havde jo tid til det.

Så havde de sangblade, og efterhånden, som vi fik sangbøger nok, så kunne vi synge nogle salmer til andagterne. Vi holdt en kort andagt, læste et stykker, som den, der holdt andagten, bestemte. Vi bad en bøn og sang igen. Vi havde det i det hele taget meget godt deroppe, men jeg var nu glad for, da jeg kom hjem, det kan jeg godt sige Dem.

Da jeg kom ud, så skulle jeg skrive under på, at jeg herefter ikke ville foretage mig noget, som kunne genere det store, tyske rige. Jeg sagde, at det kunne jeg såmænd godt skrive under på, for hvis jeg finder på at foretage mig noget, der ikke passer tyskerne, så kan jeg godt foretage det. De kom altså med en seddel, som jeg skulle skrive under på. Så siger jeg: »Hvad står der?« »Det er ligegyldigt«, sagde de. Jeg vil nu godt vide, hvad jeg skriver under på. Det var skrevet på tysk, så jeg skulle sådan stave mig lidt igennem det. Nå, men jeg blev da klar over, at der stod noget i den retning. »Det kan De trygt skrive under på«, sagde de, Nå, men det gør jeg så. Så spurgte jeg Svenningsen, direktøren for udenrigsministeriet, om en sådan skrivelse, skrevet under på, der var én aftvunget, gælder den? Ikke spor, sagde han. Jo hvad der er én aftvunget under pres, i stedet for at man frivilligt skriver under, det ville jeg godt have klaret. Det var under pres, jeg skulle skrive under, for ellers kunne jeg ikke komme ud, og jeg ville helst ud.³⁰

Efter 29. august fik vi departementchefstyret, som man kaldte det. Der var ingen ministre. Det var fuldkommen imod al grundlov, – men den var jo tilsidesat. Vi var i forhør derude på Alsgade Skole. Og så – det var jo komisk. Den tyske spurgte mig om alle mulige ting, hvornår jeg var født, hvor jeg hørte hjemme, hvad jeg havde lært, og hvor jeg havde været. Men så blev jeg jo klog på, hvad han ville, for lige til sidst, så sagde han: »Vi har jo ingen ministerium nu«. »Nej«, sagde jeg, »det har vi jo ikke«. Så kom det: »Hør, kunne De ikke tænke Dem at gå ind i en regering«. »Nej«, sagde jeg, »det kan jeg bestemt ikke, for jeg er lige smidt ud af tyskerne, så man kan da ikke tænke på, at jeg kan komme ind igen«. »Ja«, sagde han, »vi skal jo have en regering«. »Ja, hvorfor skal man det«, sagde jeg, »vi har jo departementscheferne, og det lader jo til at gå meget godt. Har De forresten talt med kongen om det«, sagde jeg. Nej, det havde de da ikke. »Ja, men det er da vist nødvendigt«, sagde jeg, »for at få en regering stablet på benene«. Men da jeg så kom ud, da var kongen på Sorgenfri og boede derude.

Efter den 29. august var politiet væk, og garnisonerne, soldaterne var væk, officerne var sat fast, alting var væk, flåden var sprængt i luften, og tyskerne havde stjålet alt det, vi havde af ammunition og af tæpper og af alt muligt, hvad vi havde af forsvarsvæsen, det var væk. Der stod tyske soldater vagt uden for Sorgenfri. Der var lidt mærkeligt at se.

Men kongen var da kommet i forbindelse med os og bad os om at komme derud. Vi var nogle af de tidligere ministre, der kunne komme derud, bl.a. Buhl. Da spurgte han os til råds om det, »Synes De, at vi skal danne ny regering«. Vi sagde nej allesammen. Det kan man ikke under de forhold. »Jeg er ganske enig«, sagde han. »Lad nu departementscheferne prøve at køre med det, som det kan gå«.

Så blev modstandsbevægelsen stærkere og stærkere, og der sad et departementchefstyre. Så var vi fire fra vores parti: Ole Bjørn Kraft, Poul Sørensen, Aksel Møller og jeg, og så fire fra socialdemokratiet: Buhl, Hedtoft, H.C. Hansen og Alsing Andersen. Efter at regeringen var væk, blev vi enige om, at vi skulle vist se at mødes lidt, for at også departementscheferne kunne have politisk dækning, hvis der var noget. Vi mødtes et par gange om ugen. Vi måtte skifte fra sted til sted, og vi blev mere og mere ængstelige for, hvordan det skulle gå.³¹

Så gik vi under jorden allesammen. Vort hus var under bevogtning. Så en dag, vi var derude, blev vi enige om, at vi måtte hellere blive væk. Vi kom så ud på Diakonissestiftelsen. Der var vi fra august 44 til befrielsen den 5.maj. Vi brugte min kone, for hun var ikke så kendt, så hun cyklede rundt alle de steder, hvor vi ikke turde komme. Der sendte vi hende afsted, selv om de skød rundt omkring hende, men hun var en tapper kone. Hvis tyskerne ville spørge, hvorfor vi kom sammen, så var det de to bridge-partier. Der var ikke megen tid til at spille bridge. Så drøftede vi alle de forhold, for der var forfærdelig mange ting, der skulle ordnes.

Modstandsbevægelsen skulle have penge for at klare sig. Men hvor skulle vi få dem fra? Så en skønne dag fik vi fat i A.P.Møller, om han ikke kunne skaffe os fem millioner. Det sagde han ja til. Så fik vi dem, men han ville altså have, at vi skulle garantere, at når krigen var forbi, så fik han dem igen. Det sagde vi selvfølgelig politisk, at hvis det er sådan, at vi kan, ville vi da stå inde for, at de blev udbetalt af statskassen, men jeg kan sige Dem, at det var skam ikke nok, selvom om fem millioner var mange penge. Nej, det var skam helt andre beløb, der var tale om. Der blev lagt depoter ud rundt omkring i landet, sådan at embedsmændene, hvis de blev afskediget og kom derfra på grund af deres tyske .. [uklar gengivelse af ord].. og officerne, så vi havde depoter rundt omkring i landet og fik det båret ud. De forstår, vi havde mange hjælpepe. Og alle disse modstandsfolk var glimrende.

Kirken havde også sin front, Kirkens Front. Der var biskop Fuglsang-Damgaard med i også.³² Det var egentlig der og så inde i De Samvirkende Menighedsplejers kontor i Vendersgade, at de havde deres gang. Og vi havde også en mand, som vi sommetider boede om natten

hos, for vi kunne ikke gå altid på Diakonissestiftelsen, for så kunne de opdage os. Men det var tit de kom. Så ville de have 50.000 kr., så 100.000, og dem måtte vi se at skaffe. Det gik til på ganske legal vis, at Nationalbanken udstedte bare sedlerne. Det blev så klareret op efter krigen. Det var noget, vi stod sammen om fra alle partiers side, at det måtte ordnes legalt, således, at de var bevilliget. Og der var aldrig vrøvl.

Og Buhl gik med sin gamle håndtaske. Han var ganske uforfærdet. Han var statsminister, og var afskediget og enhver kendte ham, men han gik tit med en lille håndkuffert, hvor der var en million kroner i. Så ordnedes det sådan, for at det ikke skulle se alt for iøjnefaldende ud, at der var et par mand, som mødtes på gaden. De havde to kufferter, som så akkurat ens ud. De satte kufferterne, og de tændte en cigaret og stod og talte sammen, og så tog den rigtige den kuffert, der var penge i, og så gik han med den, og så gik den anden den anden vej. Så mødtes vi, og så ude på Diakonissestiftelsen, hvor de tit kom ud, og vi havde det egentlig meget rart.

Der var en dag, hvor faldskærmssoldaterne gik ned i Holland og slaget ved Arnheim stod.³³ Det fik vi at vide, for vi havde forbindelse til England med en officer, som vidste besked om tingene og gav os meddelelse om alt, hvad der skete derovre. Han vidste, at på en af de dage, da skulle det ske, men der var kun een mand i England, der vidste, hvor det skulle ske. Om det skulle ske i Danmark eller i Holland eller Frankrig, det var der ingen, der vidste. Men vi måtte være forberedte, det sagde han til os. I må være klar over, at den og den dag, hvis de kommer her, så må I sørge for at bemægtige jer telefoner og radio og det hele, sådan at der kan gives besked ud i hele landet, at nu er tropperne her, og nu må man være klar over, at det er englænderne. Det er klart, at så måtte vi være sammen. Vi mødtes så og aftalte, hvor vi skulle bo og være, og der var installeret trådløs telefon og, – ja, det var lagt tilrette altsammen på allerbedste måde. Men det blev altså ikke hos os, og det kan vi vel være glade ved, for det gik jo ikke så let til.

Nu var vi altså efter den 29. august og hele den periode, hvor departementchefstyret var, og alle disse ting, da vidste vi jo, at modstandsbevægelsen voksede mere og mere, og Frihedsrådet tog mere og mere magten. Når de gav besked om noget i radioen, så blev de adlydt, og folk troede måske mere på dem end på os, som var den officielle regering – eller havde været. Men vi havde forbindelse med dem, så vi – efterhånden som tiden nærmede sig og man kunne se, at nu kunne tyskerne ikke blive ved at klare det længe – så skulle der dannes en regering, der kunne være parat til at tage tøjlerne den samme dag, som kapitulationen skete. Og det kneb noget med de forhandlinger med Frihedsrådet,

for de ville egentlig have haft alle de gamle politikere ud, og så, at de skulle have taget – og det syntes vi jo ikke sådan rigtig om. Men resultatet blev, at der skulle være ni fra hver side. De skulle udpege ni, og vi skulle udpege ni. Ministerlisten var lavet, kongen havde skrevet den under til at klappe med det samme og der manglede kun datoen at sætte på.³⁴

Da vi så den fjerde maj om aftenen –. Vi var ude på Diakonissestiftelsen, der var en basar og et udsalg, og jeg kan huske, vi sad derned sammen med overlæge Johannessens og spiste et par stykker smørrebrød der klokken syv, og så kom inspektøren ind og sagde: »De har sagt i radioen, at Tyskland har kapitulert«. Og det turde man næsten ikke tro, selv om de sidste dage der forud havde man jo nok troet, at det trak sammen. Men at det skulle komme så hurtigt, havde man vel ikke troet, for vi havde egentlig været bange for, at de skulle bombe alle de østjyske byer. Det var de begyndt med nede i Tyskland, og vi regnede egentlig med, at Haderslev, Kolding, Vejle, Horsens o.s.v. Men vi styrtede til radioen og hørte den engelske radio. Han gentog det meget højt lige efter: »Det er lige blevet meddelt fra Montgomery, at Tyskland har kapitulert i Holland, Belgien, Danmark og Vesttyskland«. Der blev en jubel uden ende. Vi var på vores værelse, der havde vi den radio stående, og så kom forstander Hauge ind og sagde: »Hvad skal vi nu gøre?« Jeg sagde: »Vi skal gå over i kirken med det samme«. Og vi gik over i kirken, og den var fuld på et øjeblik, og der læste han den 118. Salme, og vi sang og takkede Gud for det, der var sket. Derefter gik man ud på gaden, hvor alle mennesker omfavnede hinanden. Flaget gik til tops, selvom klokken var otte om aftenen, men det tog man intet hensyn til, og der var jubel og glæde. Men der var også skud i luften.³⁵

Vi havde aftalt, at når den dag kom, så skulle vi mødes i udenrigsministeriet. Jeg kørte derind klokken otte-halvni, såsnart jeg kunne. Overlæge Fenger fra Diakonissestiftelsen kørte mig derind. Min kone var med og hans kone var med. Det var meget livsfarligt at køre, og pludselig blev dørene revet op, og én stod med et gevær lige for næsen af overlæge Fenger. Han smækkede døren i og satte fuld fart på, og vi kom derind, uden at der skete os noget. Der blev skudt i gaderne alle steder, for nok havde de sagt, at de ville kapitulere, men tyskerne blev alligevel ved med at skyde. De skød selv næste formiddag, hvor regeringen var tilsagt, men vi kunne næsten ikke komme frem, for sådan skød de. Jeg husker om aftenen, da vi skulle hjem; vi kunne ikke komme hjem, og vi måtte ligge derinde i ministeriet om natten, for det var fuldstændigt livsfarligt at komme ud.

Der blev altså dannet regering, og der blev jeg handelsminister.

Det var nu ikke nogen nem opgave, for lagrene var tømte. Der var intet her i landet. De penge, vi havde, som tyskerne havde betalt til folk herhjemme, de var taget i Nationalbanken. Det var danske penge. Vi havde en gæld på seks eller syv milliarder, som tyskerne havde brugt til at betale deres soldater og deres fæstningsværker med, foruden at de havde fået alt vores kød og flæsk og alt muligt sendt derned.

Så vi stod egentlig ganske blankt. Kaffe havde vi ingenting af, og det var det, folk ville have med det samme, og tobak ville de også have, og benzin var der ingenting af.

Jeg fik dog i løbet af en månedstid skaffet et lån på hundrede millioner kroner; det var ikke meget, men det var da noget til at begynde med, i dollars fra Amerika. Så begyndte de jo straks. Jeg husker, at jeg begyndte at give lidt los på benzinen, og det voldte mig meget besvær, for Buhl, han ringede mig op og spurgte, om jeg var helt tosset, for det kunne der da ikke være tale, at man skulle ud at køre. Vi skulle bruge pengene til noget andet. Men efterhånden kom det jo i gang.

Der var rationeringer på alt muligt, hvad man skulle købe, på kaffe, – ja, der var jo ingen kaffe – og der var ingen the, men så fik man noget surrogat af noget. Og der var rationering på brød og smør og på kød og på flæsk og på alle mulige ting. Tyskerne skulle jo have noget af det. Og det havde Hendriksen, der var handelsminister under krigen, en udmærket evne til at fortælle folk, at det var udmærket, at de skulle af med noget, at der skulle indskrænkes. Han havde sådan en udmærket måde at sige det på, så husmødrene elskede ham, selv om han måtte nedskære rationerne gang på gang. Men så troede folk, at når der nu blev fred, så måtte de da kunne få det hele igen, for nu kunne man sejle og kunne få tingene hjem. Men vi havde bare ingen penge at købe for. Vi kunne ikke købe noget i danske penge, det skulle jo være i dollars, hvis man skulle have noget, og dem havde vi ingen af. Efterhånden kom det da i gang, men det varede længe. Så må man jo huske på en ting, at freden var jo ikke sluttet, for der var krig med Japan endnu, og der var skibene optaget.

Jeg husker, vi blev kaldt til England midt i juni måned, landbrugsministeren og jeg, for at drøfte det med de forskellige andre handels- og landbrugsministre fra landene omkring: Holland, Belgien, Frankrig og England. De kom hen til os: Kan vi ikke få noget smør og kan vi ikke få noget flæsk. Jo, sagde jeg, udmærket. Har I nogle dollars, så kan I få, ellers kan I ikke få noget. Men samhandlen kom da i gang og den kom til at gå den anden vej end til Tyskland. De kapitulerede, og det var ynkeligt at se dem. Man havde ligefrem ondt af dem, når man så dem sjoske afsted, for de havde fået besked om, at de skulle gå hjem. De gik ud

af landevejen og lå i grøfterne om natten. Havde en lille kærre med, hvor de havde lidt på. Men tyskerne har altid været et nøjsomt og et dygtigt folk, de er hurtigt kommet op. De tabte nok krigen, men det lader næsten til, at det er dem, der vandt. Deres land er kommet op, og deres valuta er den stærkeste næsten i verden. Det kommer der ud af arbejdsomhed og sparsommelighed o.s.v.

Men det vil jeg standse ved. Det var under besættelsen, den fjerde maj om aftenen klokken halv otte. Det var befrielsen, og det var måske den lykkeligste dag i mit liv, tror jeg. Holde op og vide, vi har et frit land, og at tyskerne er væk, og at vi selv kan råde over vores ting. Det skønner man måske alt for lidt på, De, der ikke har oplevet det og vide, hvad det vil sige at være under en fjendtlig magts besættelse.

Så det vil jeg gerne sige til hele ungdommen her: Glæd Dem over, så længe De lever i et frit land, og at De kan få lov til at tro og gøre hvad De har lyst til, – tro og tænke og tale, at man ikke skal være under censur, at man ikke skal være ængstelig for, hver gang en bildør klapper i uden for ens bopæl, for det var vi i virkeligheden dengang. Der var jo ikke andre biler, der måtte køre. Og stoppede en bil op uden for ens dør, så tænkte man: Hvad nu. Det er noget frygteligt at leve under, som det ikke er nemt at klare.

Litteratur (anvendt til indledning og noter)

Alkil, Niels (red.): »Besættelsestidens Fakta. Dokumentarisk Haandbog«, udgivet af Sagførerraadet, København 1945.

Andreasen, Uffe: »Fibiger, Vilhelm« i Dansk Biografisk Leksikon, bd.4, København 1980, s.391f.

Christmas Møller, John: »... Gør jer pligt – gør jert værk. John Christmas Møllers dagbøger 1941-45«, København 1995.

Christmas-Møller, Wilhelm: »Christmas. Christmas Møller og det konservative Folkeparti 1-2«, København 1993.

»35 Aar i Folketinget«, interview med V. Fibiger i: Vor Tid, 11.årg. nr.2, 16.2.1955, s.3.

Jerrild, Holger: »Hos Kirkeminister Vilh. Fibiger« i: Gads Danske Magasin, 36.årg., side 102-108, København 1942.

Kraft, Ole Bjørn: »En konservativ politikers erindringer 1926-1945«, København 1971.

Kaarsted, Tage: »De danske ministerier 1929-1953«, København 1977.

»Politisk testamente«, København 1962.

Thostrup Jacobsen, Erik: »Som om intet var hændt. Den danske folkekirke under besættelsen«, Odense 1991.

Noter

1. Den finske Vinterkrig mellem Finland og Sovjetunionen, som endte med finsk nederlag, varede fra 30.11.1939 til 13.3.1940. Da Tyskland erklærede Sovjetunionen krig i juni 1941, erklærede Finland atter russerne krig frem til september 1944.
2. Forhandlingerne om en dansk-tysk ikke-angrebspagt foregik i maj 1939. Aftalen blev ratificeret af den danske rigsdag 1.6.1939.
3. Peter Munch (1870-1948), medstifter af Det Radikale Venstre 1905, medlem af folketinget 1909-1945, indenrigsminister 1909-10, forsvarsminister 1913-20, udenrigsminister fra 1929 til 8.7.1940.
4. Thorvald Stauning (1873-1942), medlem af folketinget for Socialdemokratiet 1906-42, statsminister 1924-26 og fra 1929 til sin død 3.maj 1942.
5. Fibigers medpassager var den konservative landstingsmand M.C. Korsgaard, som også var valgt i Thy.
6. Den første samlingsregering fra 10.4-8.7.1940 bestod af den hidtidige regering (8 socialdemokrater og 3 radikale) samt 3 fra Venstre og 3 konservative: Fibiger, partiets formand, Henning Hasle (1900-1986, medlem af folketinget 1932-1945), som var formand for rigsdagsgruppen og Christmas Møller (se note 10).
7. Den anden samlingsregering fra 8.7.1940 bestod af 4 socialdemokrater: statsminister Stauning, finansminister Vilh. Buhl, arbejds- og socialminister Johs. Kjærbo, landbrugsminister Kristen Bording; 2 fra Venstre: forsvarsminister Søren Brorsen og indenrigsminister Knud Kristensen; den radikale undervisningsminister Jørgen Jørgensen og 2 konservative: handelsminister Christmas Møller og kirkeminister Vilh. Fibiger. Hertil kom 3 ikke-medlemmer af Rigsdagen: trafikminister Gunnar Larsen, justitsminister Harald Petersen og udenrigsminister Erik Scavenius.
8. Erik Scavenius (1877-1962), udenrigsminister i perioderne 1909-10 og 1913-20, 8.7.1940-29.8.1943. Fra 9.11.1942 også statsminister.
9. Forhandlingerne om en mønt- og toldunion med Tyskland foregik i august 1940.
10. John Christmas Møller (1894-1948), konservativt medlem af folketinget 1920-41 og 1945-47, formand for det konservative folkeparti 1932-39. Minister uden portefølje fra 10.4.1940 til 8.7.1940, herefter handelsminister frem til 2.10.1940. Flygtede i maj 1942 til England. Udenrigsminister i befrielsesregeringen.
11. Christmas Møllers berømte møde i Forum fandt sted 8.12.1940. Talen er trykt i »... Gør jer pligt – gør jert værk. John Christmas Møllers dagbøger 1941-45«, København 1995, s.333-341.
12. Christmas Møller måtte forlade posten som handelsminister efter tysk pres 3.10.1940 og blev afløst af den konservative Halfdan Hendriksen. I januar 1941 blev Christmas Møller tvunget til at opgive sine politiske poster og træde ud af rigsdagen, bl.a. på grund af talen i Forum.
13. Hans Hedtoft (1903-1955) og H.C. Hansen (1906-1960) blev efter tysk pres i februar 1941 tvunget til at forlade posterne som henh. formand og partisekretær for Socialdemokratiet.
14. Bertel Dahlgaard (1887-1972), radikalt folketingsmedlem 1920-60, indenrigsminister 1929-8.7.1940.
15. Dette var dog ikke sandt, skønt det var en udbredt misforståelse, jvf. Thostrop Jacobsen s.192.
16. Kristen Bording (1876-1967), socialdemokratisk folketingsmedlem 1920-46, landbrugsminister 1924-26, 1929-43 og 1947-50.
17. Christian Bartholdy (1889-1976), præst og 1934-59 formand for Indre Mission. Aage

- Falk Hansen (1895-1977), præst, 1927-48 leder af KFUM's sociale arbejde i København. Kaj Munk (1898-1944), forfatter og præst i Vedersø, myrdet 4.1.1944.
18. Fibigers to møder med Kaj Munk fandt sted i november 1941 og 10.april 1942, jvf. Thosttrup Jacobsen s.170.
 19. Christmas Møller og hans familie ankom til London 6.5.1942.
 20. Christmas Møllers første tale i engelsk radio fandt sted 14.5.1942. I september 1942 holdt han den berømte »sabotage-tale«, hvor han opfordrede til direkte modstand mod besættelsesmagten. Talen er gengivet i »... Gør jer pligt – gør jert værk«, København 1995, s.381-384.
 21. Fibiger tænker enten på urolighederne i august 1943 eller på folkestrejken i juni-juli 1944.
 22. Vilhelm Buhl, (1881-1954), fra 1939 socialdemokratisk folketingsmedlem, statsminister maj-nov.1942 og maj-nov.1945.
 23. »Telegram-krisen« udløste forhandlinger i oktober og november 1942, som kulminerede, da Scavenius var til møde med Ribbentrop (ikke Hitler) i Berlin 2.11.1942. Efter yderligere forhandlinger dannede Scavnius 9.11.1942 regering. Fibiger blev afløst på kirkeministerposten af Kirkeministeriets departementchef Valdemar Holbøll (1871-1954).
 24. De to møder om tilslutning til en Scavenius-regering fandt sted den 7.nov. 1942, afbrudt af kronprinsens møde med partiformændene. Det havde dog ikke været muligt for kronprinsen at få adgang til kongen på Diakonissestiftelsen. Ole Bjørn Kraft gengiver den konservative gruppes stemmer som i første omgang 16 for Scavenius, 20 imod og 3 fraværende. Ved det andet møde var stemmerne 17 for, 13 imod, 6 undlod at stemme og 3 var fraværende, jvf. O.B. Kraft, 1971 s. 200-206.
 25. På listerne stod blandt andre de konservative politikere Fibiger, Aksel Møller, Poul Møller og Ole Bjørn Kraft, jvf. O.B. Kraft, 1971, s.229.
 26. De internerede blev flyttet til Horserød den 3.september, jvf. O.B. Kraft, 1971, s.234.
 27. Erik Johan Warburg (1892-1969), fra 1931 professor i intern medicin i København.
 28. Halfdan Hendriksen (1881-1961), konservativt folketingsmedlem 1924-32, 1943-47, 1953-57, handelsminister 1940-43.
 29. Aage Falk Hansen (se note 17); J.Th.C. Thomsen (1892-1980), præst, redaktør ved Kristeligt Dagblad 1942-44; Pastor Gunner Engberg (1882-1951), tidl. generalsekretær i KFUM, 1938-44 sognepræst ved Citadelskirken i København; Hal Koch (1904-63), fra 1937 professor i kirkehistorie i København og formand for Dansk Ungdomssamvirke 1940-46. Interneret var desuden Kristen Amby (1894-1961), konservativ politiker og præst ved Københavns fængsler 1938-48; Flemming Hvidberg (1897-1959), konservativ politiker og professor i GT i København fra 1941 samt Haakon Falcke (1910-86), medarbejder ved Kristeligt Pressebureau og 1943-65 præst ved Eliaskirken i København, jvf. Thosttrup Jacobsen, s.335 og Ole Bjørn Kraft, 1971, s.236.
 30. Erklæringen havde følgende ordlyd: »Undertegnede forpligter sig herved til efter sin løsladelse i dag ikke at foretage nogen handling eller fremkomme med nogen udtalelse, som på nogensomhelst måde er rettet mod det tyske rige eller kan stride mod tyske interesser« jvf. O.B. Kraft, 1971, s.239. Kraft afslog selv at underskrive erklæringen, hvilket forlængede hans ophold i Horserød.
 31. Disse møder fandt sted med regelmæssige mellemrum på skiftende lokaliteter i København fra efteråret 1943, O.B. Kraft, 1971, s.248-50.
 32. Hans Fuglsang-Damgaard (1890-1979), biskop i København 1934-1960. »Kirkens Front« var navnet på et illegalt blad, udsendt første gang i juli 1943 og efterhånden

- udsendt til alle præster, jvf. Thostrup Jacobsen, s.138. Det kirkelige vagtkorps »Kirkelig Hjælpetjeneste« ændrede kort før befrielsen navn til »Kirkens Front«. Korpsets opgave var at beskytte kulturelle institutioner og at varetage forplejningen af modstandsbevægelsen under evt. uroligheder i forbindelse med befrielsen, ibid s.225.
33. 1 september 1944 gjorde britiske tropper et forgæves forsøg på at erobre Arnheim i Holland med store tab til følge.
 34. Forhandlingerne mellem Frihedsrådet og politikerne om den kommende regering begyndte i november 1944 og førte til en endelig fastlæggelse af ministerlisten 2.5.1945. Befrielsesregeringen, som sad fra maj-nov.1945, kom til at bestå af 9 politikere og 9 repræsentanter, udpeget af Frihedsrådet. Politikerne var 4 socialdemokrater, 2 konservative (forsvarsminister Ole Bjørn Kraft og handelsminister V. Fibiger), 2 fra Venstre; og en enkelt radikal. Frihedsrådet krævede, at ingen af politikerne havde siddet i Scavenius-regeringen. De 9 fra Frihedsrådet var 2 fra De frie Danske i udlandet (Christmas Møller og Henrik Kauffmann), 2 kommunister (Alfred Jensen og Aksel Larsen), 2 fra Dansk Samling (Arne Sørensen og Kr. Juul Christensen), 2 fra Ringen (Niels Busch-Jensen og Frode Jacobsen) og fra Frit Danmark: Mogens Fog.
 35. Svend Hauge (1890-1976), præst og Diakonissestiftelsens forstander fra februar 1945 til 1960, har selv skildret oplevelsen af befrielsen på Diakonissestiftelsen i sin bog: »I troskab mod kaldet. Den danske Diakonissestiftelse 1963-1963«, København 1963, s.379-381.

Summary:

Vilhelm Fibiger (1886-1978) was a conservative politician, closely connected to the politician John Christmas Møller and personally connected to Indre Mission, an evangelical movement in the Church of Denmark.

In this speech, delivered in 1961, Fibiger describes his experiences as a member of the Danish government during the Second World War, particularly his time as a Minister of Ecclesiastical Affairs 1940-42. Among other things Fibiger describes his meetings with Kaj Munk (Danish vicar, killed by Germans) and the time he spent in September of 1943 in Horserød, a prison camp in North Zealand.